MİLLİ GÜVENLİK KURULU ÜZERİNE

Seriye SEZEN *

Özet: *Türk kamu yönetiminde, Bakanlar Kurulunun yardımcı bir organı olarak uzun bir geçmişi olan Milli Güvenlik Kurulu (MGK) günümüzde, işlevleri, siyasi iktidarlar üzerindeki etkisi ve bileşimi açısından kamuoyunda tartışılan ve yeniden yapılanması üzerinde durulan bir kuruldur. Bu makalede, tarihsel kökenlerini oluşturan örgütlenmelerden başlayarak MGK'nın geçirdiği başlıca evrimler incelenmekte ve Kurulun gelecekteki olası biçimlenmesi, güncel tartışmalar ekseninde değerlendirilmektedir.*

Anahtar kelimeler: *Milli Güvenlik Kurulu, Milli Savunma Yüksek Kurulu, ulusal güvenlik kurulları, ordu ve siyaset, Türkiye.*

Günümüzde birçok ülkede, ulusal savunma ya da ulusal güvenlik konularında, yürütme organına yardımcı olan ve ona danışmanlık hizmeti sağlayan organlar bulunmaktadır. Kurul tipi örgütlenen ve bileşimi ve işlevleri ülkeden ülkeye farklılıklar gösterebilen bu organlar özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında yaygınlaşmıştır. Nitekim Türkiye'de de 1949 yılında Milli Savunma Yüksek Kurulu (MSYK) adıyla bir yardımcı organ oluşturulmuştur. 1961 Anayasası ile, "milli güvenlikle ilgili kararların alınmasında ve koordinasyonun sağlanmasına yardımcılık etmek üzere, gerekli temel görüşleri Bakanlar Kuruluna bildir(mek)" üzere Milli Güvenlik Kurulu'nun (MGK) kurulmasının ardından MSYK'nın varlığı sona ermiştir. 1982 Anayasası da "yürütme" bölümünde Milli Güvenlik Kurulu'na yer vermiştir.

Türk kamu yönetiminde, görüş ve önerileriyle Bakanlar Kuruluna yardımcı olmak ya da danışma ve eşgüdüm işlevi görmek amacıyla oluşturulmuş kurulların sayısı giderek artmaktadır. Hatta bu kurulların bir kısmı aynı zamanda karar alma yetkisini de kullanmaktadır. Bu kurullardan birkaçına Anayasa'da yer verilmiştir ve bunlar "anayasal" olmaları nedeniyle devletin örgüt şemasında da yer almaktadır. Kamu yönetiminin işleyişinde giderek ağırlık kazanan ve bir anlamda kamu hizmetlerinin görülmesinde yeni bir örgütlenme modeli oluşturan kurulların, ekonomik sektörlerde önemli yetkileri kullananlar dışında kalanların işlevlerinin, etkinliklerinin ve kamu yönetiminin işleyişindeki rollerinin yeterince incelendiği, tartışıldığı söylenemez. MGK, yukarıdaki değerlendirmeler kapsamında, işlevi danışma ya da eşgüdümle sınırlı diğer kurullardan farklı bazı özellikler sergilemektedir. MGK, 1) Cumhurbaşkanının başkanlığında toplanan tek kuruldur; 2) Anayasada tanımlanan az sayıda kurullardan biridir

* Dr., TODAİE Kamu Yönetimi Asistanı, ssezen@todaie.gov.tr.

(diğerleri, Devlet Denetleme Kurulu, Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu, Yüksek Seçim Kurulu ve Yükseköğretim Kurulu'dur); 3) bir danışma organı olarak güçlü ve geniş yetkili bir örgütle (MGK Genel Sekreterliği) desteklenen tek kuruldur; bu yapısıyla "kurul" olmaktan çıkıp "kurum" haline dönüşmüştür. Öte yandan MGK son yıllarda, oluşumu, işlevleri ve yürütme organıyla olan ilişkisi çerçevesinde sıkça tartışılan ve toplantılarının özel bir ilgiyle izlendiği bir kurul haline gelmiştir. Bu tartışmalar, Türkiye AB ilişkileri çerçevesinde uluslararası düzleme de taşınmış ve MGK, yakın dönemde AB'nin çeşitli organlarınca hazırlanan Türkiye raporlarında eleştiri konusu olmuştur.

Bu makalede, önce devlet biçimleri ya da siyasi rejimleri açısından Türkiye'den farklılıklar ya da benzerlikler gösterebilen dört ülkede, MGK benzeri kurulların üzerinde betimleyici düzeyde durulacaktır. Bunda amaç, karşılaştırmalı bir çalışma yapmak değildir; yalnızca, ülkemizde zaman zaman gündeme getirilen, demokratik ülkelerde MGK benzeri örgütlenmenin varolup olmadığı yönündeki tartışmaları, daha doğru bir zemine yönlendirmeye ve konuyu "varlık" ya da "yokluk" sınırından daha öteye, "işlev" boyutuna çekebilmeye katkıda bulunma çabasıdır. İkinci aşamada, MGK'nın selefi olan MSYK'dan başlayarak MGK'nın geçirdiği başlıca evrimler incelenecek ve MGK'nın gelecekteki olası biçimlenmesi, güncel tartışmalar ekseninde değerlendirilecektir.

DİĞER ÜLKELERDE ULUSAL GÜVENLİK KURULLARI

Devlet ya da yönetim biçimi birbirinden farklılıklar gösteren dünyanın birçok ülkesinde, işlevleri birbirine yakın olan ama örgütlenmesi, bileşimi, hukuksal zemini, ülkeden ülkeye farklılıklar gösterebilen ulusal güvenlik kurulları vardır. Örneğin ABD'de Ulusal Güvenlik Kurulu, Japonya'da Japon Güvenlik Kurulu, Portekiz'de Ulusal Savunma Yüksek Kurulu, İran'da Yüksek Ulusal Güvenlik Kurulu gibi.

Bu kurullar bir kısım ülkelerde yasa ile düzenlendiği gibi, kimi ülkelerde Türkiye'de olduğu gibi anayasal düzenlemeye konu edilmiştir. Örneğin, Portekiz'de Ulusal Savunma Yüksek Kurulu, Portekiz Anayasası'nın 274. maddesinde düzenlenmiştir. Anayasa, Kurulu, "ulusal savunma sorunları ve silahlı kuvvetlerin örgütlenmesi, işleyişi ve disiplini (düzeni) üzerinde tavsiyelerde bulunan ve yasayla belirlenen yönetsel yetkilere sahip bir organ" olarak tanımlamaktadır. Anayasa, Kurulun devlet başkanı başkanlığında toplanacağını belirtmekte, bileşimini yasa koyucuya bırakmaktadır. Ancak, üyeler arasında parlamento tarafından seçilen üyelerin bulunmasını güvenceye almaktadır (http://www.parlamento.pt, 2000). Ulusal Savunma ve Silahlı Kuvvetler Yasası'na göre Kurul, Devlet Başkanının başkanlığında; Başbakan, gerektiğinde başbakan yardımcısı, dışişleri-ulusal savunma-maliye-içişleri-altyapı ve ekonomi bakanları, yasama organınca seçilen iki parlamento üyesi, genelkurmay başkanı ile kara, deniz ve hava kuvvetleri komutanları, Madeira ve Azores

cumhuriyet bakanları, Maderia ve Azores bölgesel hükümetleri başkanlarından[1] oluşmaktadır.

Bir danışma organı olarak, ulusal savunma politikası ve stratejisi, silahlı kuvvetlerin örgütlenmesi ve işleyişi, sivil savunmanın örgütlenmesi, savaş ve barış ilanı, temel savunma altyapısı gibi konularda raporlar hazırlamakla yükümlü olan Ulusal Savunma Yüksek Kurulu'nun yönetsel işlevleri arasında, Yüksek Komuta Konseyi (Council of Chiefs of Staff) tarafından karar altına alınan general terfilerini onaylamak; devlet başkanına sunulmak üzere, yüksek askeri mahkeme başkanının, kuvvet komutanlarının, Portekiz'in üye olduğu örgütlerdeki komutan ya da askeri temsilcilerin atanmalarına ya da görevden alınmalarına ilişkin önerileri onaylamak; silahlı kuvvetlerdeki komutan yardımcıları ile kara, deniz ve hava kuvvetleri harekat komutanlarının atamalarını ve görevden alınmalarını onaylamak ve savaş zamanında savaş planlarını onaylamak ve operasyon alanlarını belirlemek bulunmaktadır. (http://www.presidenciarepublica.pt, 2000).

İran'da da Yüksek Ulusal Güvenlik Kurulu anayasa ile düzenlenmiştir. İran İslam Cumhuriyeti Anayasası'nda (md. 177) Kurulun, İslam Devrimini koruyup, kollamak ve İran İslam Cumhuriyeti'nin egemenliğini, toprak bütünlüğünü, ulusal çıkarlarını korumak amacıyla kurulduğu belirtilerek Kurula üç tür sorumluluk verilmektedir: a) Dini lider tarafından emredilen genel politikalar çerçevesinde ulusal savunma/güvenlik politikalarını belirlemek; b) genel savunma/güvenlik politikalarıyla ilgili siyasal, sosyal, kültürel faaliyetler ile istihbarat faaliyetlerini eşgüdümlemek; c) ülkenin maddi ve maddi olmayan kaynaklarını iç ve dış tehditlere karşı kullanmak. Kurul; yasama, yürütme ve yargı organlarının başkanları, Silahlı Kuvvetler Yüksek Komuta Kurulu Başkanı, Plan ve Bütçe Dairesi temsilcisi, dini lider tarafından aday gösterilen iki temsilci, dışişleri, içişleri ve enformasyon (istihbarat) bakanları, konuyla ilgili bir bakan ile ordunun ve İslam Devrimi Muhafızları Kuvvetlerinin en yüksek yetkililerinden oluşmaktadır (http://www.netiran.com, 2000).

Japonya'da ise Savunma Kurulu, 1986 yılında Ulusal Güvenlik Kurulu'na dönüştürülmüştür (Abe vd., 1990: 97). Temel işlevi, ulusal savunma konularını müzakere etmek ve ülkede yaşanan ağır olağanüstü durumlarda gerekli önlemleri almak olan Kurul, Başbakanın başkanlığında, başbakan yardımcısı, dışişleri ve maliye bakanları, Ulusal Kamu Güvenliği Komitesi Başkanı (devlet bakanı),

[1] Üniter bir devlet olan Portekiz'de, Maderia ve Azores takımadalarından oluşan iki özerk bölge bulunmaktadır. Devlet bu bölgelerde, devlet başkanı tarafından atanan birer "cumhuriyet bakanı" tarafından temsil edilmektedir. Cumhuriyet bakanları bölgelerde, bölgesel yasama kararnamelerini, bölgesel düzenleyici kararnameleri imzalamak, yayınlamak, veto etmek; seçim sonuçlarına göre bölgesel hükümet başkanını atamak ve bölgesel hükümet başkanının önerisi üzerine diğer hükümet üyelerini atamak veya görevden almak gibi yetkileri kullanmaktadırlar.

Savunma Kurumu Genel Müdürü (devlet bakanı) ile Ekonomik Planlama Genel Müdüründen (devlet bakanı) oluşmaktadır (http://www.kantei.go.jp, 2000).

ABD'de Ulusal Güvenlik Kurulu, II. Dünya Savaşı sırasında, ülkenin ulusal güvenlik mekanizmalarını yeniden düzenleyen Ulusal Güvenlik Yasası ile, dış politika ve savunma politikasını eşgüdümlemek, diplomatik ve askeri gereksinmeleri uyumlaştırmak amacıyla ve yalnızca başkana hizmet vermek üzere 1947'de kurulmuştur. ABD Ulusal Güvenlik Kurulu'nun, savaş sonrasında ulusal güvenlik kurullarının yaygınlaşmasında öncü rol oynadığı kabul edilmektedir (Akgüner, 1983: 180-181). Kurulun işlevi, Başkana, ulusal güvenlikle ilgili iç, dış ve askeri politikaların uyumlaştırılması konusunda danışma hizmeti vermek ve kurumlararası işbirliğini kolaylaştırmaktır. Kurul ayrıca, ülkenin ulusal güvenliğine ilişkin riskleri değerlendirerek ve tahminlerde bulunarak, bu konuda Başkana rapor verebilir ya da önerilerde bulunabilir.

Doğrudan Başkana bağlı olan Kurulun etkinliği, bileşimi, her başkanın çalışma yöntemine ve yönetim anlayışına göre değişiklik göstermiştir. Örneğin, Ulusal Güvenlik Kurulu'ndan daha çok güvenlik danışmanlarına danışmayı tercih eden ve Kurulu yalnızca Kore savaşı sırasında düzenli olarak kullanan Truman'ın aksine, Eisenhower döneminde Kurul, askeri, uluslararası ve ulusal güvenlik işlerine ilişkin siyasaların yürütülmesinde Başkanın sağ kolu olarak işlev görmüştür. Bush döneminde de, Sovyetler Birliği'nin çökmesi, Doğu ve Batı Almanya'nın birleşmesi ve Körfez Savaşı gibi önemli gelişmelerde Kurul, etkili bir rol oynamıştır. Clinton döneminde ise, Kurulun bileşimi genişlemiş ve ulusal güvenlik politikalarının belirlenmesinde ekonomik konulara yapılan vurgu önem kazanmıştır.

Başkan, başkan yardımcısı ile dışişleri ve savunma bakanları, Ulusal Güvenlik Kurulu'nun daimi üyeleridir. Genelkurmay Başkanı Kurulun daimi askeri danışmanı, Merkezi Haberalma Örgütü (CIA) Başkanı da istihbarat danışmanıdır. Maliye Bakanı, ülkenin Birleşmiş Milletler Temsilcisi, Başkanın Ulusal Güvenlik İşleri Yardımcısı ile Ekonomik Siyasa Yardımcısı ve Başkanlık Genel Sekreteri (Chief of Staff to President), Kurulun bütün toplantılarına davet edilmektedir. Kurul toplantılarına ayrıca, gerek duyulan diğer resmi görevliler de davet edilmektedir (http://www.whitehouse.gov, 2000).

TÜRKİYE'DE MİLLİ GÜVENLİK KURULU'NUN KÖKENLERİ

Yüksek Müdafaa Meclisi

MGK'nın kökeni, kimi kaynaklarda 1920'lere, 1922'de kurulan "Harp Encümeni"ne kadar götürülebilmektedir (Özdemir, 1995: 54). Başkomutan sıfatıyla Atatürk'ün başkanlığında, Meclis ikinci başkanı, maliye ve milli savunma bakanları, Genelkurmay Başkanı ile milli savunma ve maliye komisyonları başkanlarından oluşan Harp Encümeni, "meclise talimat gönderme yetkisine sahip

bir tür 'savaş kabinesi'" gibiydi (Özdemir, 1989: 92-93). Kimi kaynaklar ve bu arada MGK Genel Sekreterliği ise, 1933'te Atatürk'ün emriyle kurulan "Yüksek Müdafaa Meclisi ve Umumi Katipliği"ni, MGK benzeri örgütlenmenin ilk örneği olarak kabul etmektedir (Bölügiray, 1999: 46; MGK Genel Sekreterliği, 1993).

24 Nisan 1933 tarih ve 14443 sayılı Bakanlar Kurulu kararnamesi ile oluşturulan ve Başbakan, gereğinde Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanan Yüksek Müdafaa Meclisi'nin üyeleri, Bakanlar Kurulu üyeleri ile Genelkurmay Başkanı idi. Daha doğrusu, Bakanlar Kurulu Genelkurmay Başkanının katılımıyla, Yüksek Müdafaa Meclisi adı altında toplanıyordu. 14443 sayılı kararnamede, Meclise, "milli seferberlik" açısından bakanlıklara ayrılacak görevleri belirlemek ve gerekli esasları kararlaştırmak görevi verilmiştir. Yüksek Müdafaa Meclisi, MGK'dan farklı olarak bir karar organıdır. 14443 sayılı kararnamedeki, "Yüksek Müdafaa Meclisinin kararları ve bu Meclise müteallik sorulacak suallere verilecek cevaplar sür'atle yerine getirilir" hükmü, bunun göstergesidir. 10 Ağustos 1933 tarih ve 14819 sayılı başka bir kararnameyle Meclisin çalışma esaslarını düzenleyen talimatname yürürlüğe koyulmuştur. Talimatnameye göre, Meclisin görüşme konuları, "millî seferberlik ve memleketin müdafaası bakımından vekâletlerce yapılması lâzım gelen ve fakat kanunî, malî, idarî vesair hükümler dolayısıyle vekaletlerce resen yapılamayan işler"dir. Kararnameye göre bu işler, görüşülmek ve kararları alınmak üzere her yıl bakanlıklar ve Büyük Erkânı Harbiye tarafından Yüksek Müdafaa Meclisi'ne sunulacaktır. Oy çokluğu ile alınacak kararlar "umumi katip" tarafından, teklifi yapan ve kararı uygulayacak olan makamlara ve riyaset makamına (Başbakanlığa) yazılı olarak gönderilecek ve uygulama sonuçları bakanlıklarca izlenecektir. Uygulanması bir yılı aşan kararlar ise "umumi katip" tarafından izlenecek ve ertesi yılın ilk toplantısında kararların uygulanma derecesi hakkında Meclise bilgi sunulacaktır (MGK Genel Sekreterliği, 1993).

Milli Savunma Yüksek Kurulu

Milli Güvenlik Kurulu, 1961 Anayasası ile kurulmuş olmakla birlikte, 1961 Anayasası ile yapılan, 1949 yılında kurulan Milli Savunma Yüksek Kurulu'nu (MSYK) yeniden biçimlendirmekten ibarettir. Dolayısıyla, kuruluş tarihindeki işlevleri ve bileşimi açısından bakıldığında, Milli Güvenlik Kurulu'nu yeni bir örgütlenme olarak değerlendirmek yerine, mevcut örgütlenmenin o günün konjonktürü içinde yeniden biçimlenmesi olarak görmek daha yerinde olur. MGK'nın kökenini MSYK oluşturmakla birlikte, her iki kurul arasında niteliksel ayrımlar ön plana çıkmaktadır. MSYK'nın görev alanı daha çok sivil savunma üzerinde yoğunlaşmış görünmektedir.[2] Kurul, ülkenin ulusal savunma

[2] Nitekim, MSYK'ya "bakan" olarak katılan Fahri Belen, MSYK'nın yalnızca sivil savunma işleriyle uğraştığını belirtmektedir (Öztürk, 1966: 3135).

politikasının esaslarını belirlemek, ulusal seferberlik planını hazırlamak ve gerektiğinde uygulanmasını sağlamak gibi askeri konulardan sorumludur. 5399 sayılı Milli Savunma Yüksek Kurulu Kanunu ile MSYK'ya verilen görevler şunlardır (Resmi Gazete, 1949):

> "A) Hükümetçe takip edilecek Milli Savunma politikasının esaslarını hazırlamak. B) Bütün Devlet teşkilâtına, her türlü özel müessese ve teşekküllere ve vatandaşlara düşecek Millî Savunma ödev ve görevlerini tesbit ile gereken kanuni ve idari tedbirleri almak üzere yetkili makamlara sunmak. C) B fıkrasında yazılı tedbirlerin uygulanmasını kovuşturmak. D) Topyekûn millî seferberlik plânını barışta hazırlamak ve gereğinde tam olarak uygulanmasını sağlamak: E) Yurt savunmasiyle ilgili işlerden Başbakanın lüzum gösterdiklerini inceliyerek mütalâasını bildirmek."

Bileşimine sivillerin egemen olduğu MSYK'da askeri bürokrasinin temsilcisi yalnızca Genelkurmay Başkanıdır. Kurul, Başbakanın başkanlığında, Başbakanın önerisi üzerine Bakanlar Kurulunca seçilecek bakanlar ile Milli Savunma Bakanı ve Genelkurmay Başkanından oluşmaktadır. "Kurulun Bakanlar Kurulunca seçilen ilk üyeleri İçişleri, Dışişleri, Maliye, Bayındırlık, Ekonomi ve Ticaret, Ulaştırma, Tarım ve İşletmeler Bakanlarıdır" (Tezkan, 2000: 24). Demek ki MSYK, dokuzu sivil, biri asker toplam on üyeden oluşmaktaydı. Cumhurbaşkanı ile savaş halinde "Harb Kuvvetleri Komutanı" kurulun doğal üyesidir. Kurul gerekli gördüğünde, Askeri Şura üyelerini ve uzmanları istişare için çağırabilmektedir.

Kurulun işleyişinde inisiyatif, "Milli Savunma işlerini telif ve tanzim etmekle mükellef olan" Başbakanda görülmektedir. En az ayda bir kez toplanacak olan Kurulun toplantılarına ilişkin direktifler Başbakanca verilmekte; Kurul kararlarından doğrudan yürütülebilecek olanlar Başbakan tarafından ilgili yerlere tebliğ edilmektedir. Bakanlar Kurulu kararını gerektiren kararlar ise Bakanlar Kuruluna sunulmaktadır. Kurulun sekreterya hizmetlerini görmek üzere oluşturulan MSYK Genel Sekreterliği'nde çalıştırılacak personel için yeni kadro oluşturulmamış, bu gereksinmenin kamu kuruluşlarından görevlendirmelerle giderilmesi yoluna gidilmiştir. MSYK Genel Sekreteri ise, Genelkurmay Başkanının görüşü alınarak, Milli Savunma Bakanının teklifi üzerine Bakanlar Kurulunca atanmaktadır.

Başbakanın başkanlığında kabineden sekiz üye ve askeri bürokrasiden yalnızca Genelkurmay Başkanının katılımıyla toplanan MSYK, sivillere dayanan üye yapısı, milli seferberlikle sınırlı görev alanıyla MGK'dan ayrılmaktadır. Ancak onbir yıllık pratiğinde MSYK, öngörülen sürelerde toplanan ve etkin işleyen bir organ olamamıştır.[3]

---

[3] 1961 Anayasasının Temsilciler Meclisinde görüşülmesi sırasında Fahri Belen, MSYK'nın kanunen her ay toplanması gerektiği halde sekiz ayda iki kez toplanabildiğinden; Abdülkadir Okyay da, Kurulun "pasif bir vaziyette" olduğundan yakınmıştır (Öztürk, 1966: 3135, 3138).

Milli Güvenlik Kurulu

1961 Anayasası ile kurulmuş bulunan Milli Güvenlik Kurulu'nda, a) yürütmenin sorumsuz ve tarafsız kanadını oluşturan Cumhurbaşkanı, b) yürütmenin siyasal ve sorumlu kesimini oluşturan Bakanlar Kurulundan Başbakan ile içişleri, dışişleri ve milli savunma bakanları ve c) askeri bürokrasi olmak üzere üç kesim temsil edilmektedir.

MGK'nın evriminde, ülkede yaşanan askeri darbeler ya da müdahaleler belirleyici olmuştur. Kurul, 1960 yılındaki askeri darbeyi izleyen dönemde çıkarılan 1961 Anayasası ile kurulmuştur. 12 Mart 1971 askeri müdahalesini izleyen dönemde MGK'ya ilişkin Anayasa hükmünde küçük çapta değişiklikler yapılmıştır. Ama asıl radikal dönüşüm 1980 askeri darbesini izleyen dönemde yaşanmıştır. 1983'te yayımlanan Milli Güvenlik Kurulu ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Kanunu'nun, yasaların çok sık değiştirildiği Türkiye'de, askeri darbenin yaşanmadığı yaklaşık yirmi yıllık sürede bir değişikliğe konu olmaması bu bağlamda dikkate değerdir.

MGK'nın 1960'lardan günümüze kadar uzanan gelişme çizgisi, dört aşamalı bir süreç içinde incelenebilir.

Birinci Evre: 1960 sonrasında henüz MSYK'ya ilişkin yasa yürürlükte iken 1961 Anayasası'nda Milli Güvenlik Kurulu'na yer verilmiştir.[4] Anayasa, MGK'yı "milli güvenlikle ilgili kararların alınmasında ve koordinasyonun sağlanmasında yardımcılık etmek üzere, gerekli temel görüşleri Bakanlar Kuruluna bildir(mekle)" yükümlü tutmuştur (m. 111, son fıkra). Kurul üyeleri olarak Genelkurmay Başkanı ve kuvvet temsilcilerini saymış, siyasi üyelerin belirlenmesini ise yasa koyucuya bırakmıştır.[5] Böylece, silahlı kuvvetlerin kuvvet temsilcileri ilk kez MGK'ya girmiştir.[6] Cumhurbaşkanının başkanlığında, onun yok-

---

[4] Anayasa Komisyonu raporunda MGK'nun kuruluşu, "Yurt müdafaasının genel prensiplerini ve siyasetini tesbit etmek için ilgili Bakanlardan ve Genelkurmay Başkanından müteşekkil yüksek bir kurul bütün modern devletlerde yer almış bulunmaktadır. Nitekim bizde de 5399 sayılı Kanunla bu müessese ihdas edilmiştir" şeklinde gerekçelendirilmektedir. Raporda, "modern Anayasa temayüllerine" uyularak MGK'nın bir "Anayasa organı" haline getirildiği belirtilmektedir (Başbakanlık, 1968: 96-97).

[5] "Milli Güvenlik Kurulu, kanunun gösterdiği Bakanlar ile Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet temsilcilerinden kuruludur" (m. 111). Kurul üyeleri arasında Başbakanın sayılmaması ilginçtir. Her ne kadar 2. fıkrada, Cumhurbaşkanının bulunmadığı zaman Kurula Başbakanın başkanlık edeceği belirtilmekte ise de, Cumhurbaşkanı başkanlık ettiği zamanlarda Başbakanın, Anayasadaki bu düzenleme doğrultusunda Kurula katılıp katılamayacağı pekala tartışılabilir. Nitekim bu eksiklik 1971 Anayasa değişikliği ile giderilerek, üyeler arasında Başbakanın adı da ayrıca sayılmıştır.

[6] Dönemin Kurucu Meclis üyelerinden Tarık Zafer Tunaya, karma yapının gerekçesini şöyle açıklamaktadır: "Kurul karma bir yapıya, sivil-asker karışımına sahip olacaktı. Böylece, Atatürkçü bir baraj kurulacaktı. Her zaman ve tüm varlığıyla Atatürkçü kalmış olan Ordu, Kurul'a kattığı elemanlarıyla, Türk Devrim ilkelerinin siyaset pazarında ufak para gibi harcanmasını önleyebilecekti. Değişken politik kişilikler karşısında, Atatürkçülük, değişmez koruyucusunu bulacaktı. Milletçe güvenliğin temeli bu olayda saklıydı." (Tunaya, 1970: 2)

luğunda ise Başbakanın başkanlığında toplanan Kurul, kararlarını çoğunlukla almakta, eşitlik halinde başkanın bulunduğu tarafın oyu geçerli sayılmaktadır.

1962'de yayımlanan ve 5399 sayılı yasayı yürürlükten kaldıran 129 sayılı Milli Güvenlik Kanunu'na göre (Resmi Gazete, 1962) Kurulun sivil kanadını, Cumhurbaşkanı,[7] Başbakan, devlet bakanı ve başbakan yardımcıları, milli savunma, içişleri, dışişleri, maliye, ulaştırma ve çalışma bakanları ile gündemle ilgili olarak Başbakanın davet edeceği diğer bakanlar; askeri kanadını ise Genelkurmay Başkanı ile kara, deniz ve hava kuvvetleri komutanları oluşturmaktadır. Yeni düzenleme ile MSYK'ya oranla Kurulun bileşimi, çoğunluk sivil kesimde olmak üzere (dörde karşı dokuz ya da on) hem sivil hem de asker üyeler açısından genişletilmiş; önceki düzenlemeye göre Cumhurbaşkanının rolü ön plana çıkarılmış, Başbakanın hareket alanı ise daraltılmıştır. Ancak uygulamada, Kurul daha çok Başbakanın başkanlığında toplanmış, Cumhurbaşkanı Kurula nadiren başkanlık etmiştir (Armağan, 1978: 81).

129 sayılı yasaya göre Kurul, yardımcılık rolünü, ulusal güvenlik politikası esaslarının hazırlanması, değiştirilmesi ve kaldırılması; bu politikanın uygulanmasına ilişkin plan ve programların hazırlanması ve eşgüdümü; ulusal seferberlik hizmetlerine ilişkin önlemlerin alınması gibi konularda temel görüşlerini Bakanlar Kuruluna bildirerek yerine getirecektir. Yasada, Bakanlar Kurulunun kendisine bildirilen bu görüşler hakkında ne tür bir işlem yapacağına ilişkin açık bir hüküm yoktur. Ancak bu, MGK Genel Sekreterliği'nin görevlerini düzenleyen 3. maddedeki, "Milli Güvenlik Kurulunca teklif ve Bakanlar Kurulunca tasvibedilmiş olan bilcümle karar, prensip ve planlar ile ... tatbikatını takibetmek.." hükmünden çıkarsanabilir.

129 sayılı yasa ile MGK Genel Sekreterliği'nin kurumsallaşmasına yönelik adımlar atılmıştır. Kamu kuruluşlarından geçici olarak görevlendirilecek personelin yanı sıra Genel Sekreterlik için kadrolar ihdas edilmiş ve genel sekretere kurul toplantılarına, oy hakkı olmaksızın katılma olanağı verilmiştir. 129 sayılı yasa, genel sekreterin atanmasında Milli Savunma Bakanını devre dışı bırakarak, bakanın yetkisini Başbakana vermiştir. Yeni düzenlemeye göre MGK Genel Sekreteri Genelkurmay Başkanının inhası ve Başbakanın teklifi üzerine Bakanlar Kurulunca atanmaktadır.

Her ne kadar, 1960'lardaki bu düzenlemeler ile MSYK MGK adıyla yeniden yapılanmış olmakla birlikte, ortaya çıkan yeni yapı, öncülünün çok uzağında kalmaktadır. Herşeyden önce Kurulun yeni adındaki ve buna bağlı olarak kapsamındaki değişme dikkate değerdir. Bu değişim, sınırları kolayca çizilebilen "ulusal savunma"dan, kapsamına her şeyin girebileceği "ulusal güvenlik"e doğru bir genişlemedir. İkinci nokta, hem Kurulun hem de sayıları arttırılan asker

[7] 1960'dan itibaren 1989 yılına kadar tüm cumhurbaşkanlarının asker kökenli oldukları dikkate alındığında, cumhurbaşkanlarının ne denli sivil kanadı temsil ettikleri doğal olarak tartışmaya açıktır.

üyelerin anayasal güvenceye alınmış olmasıdır. Böylece gerek Kurul gerekse asker üyeler yasama organının müdahale alanının dışında tutulmuştur. Bir başka değişim, Başbakanın yerine Cumhurbaşkanının ikamesiyle Kurulun başkanlığında yapılmıştır.

1961 Anayasası'nın bir tepki anayasası olduğu ve 1960 öncesinde yaşananların tekrarını önlemeye yönelik bir dizi önlemler içerdiği kabul edilmektedir. Bu tepkinin en önemli görünümü, siyasetçiye duyulan güvensizliktir. Buna, DP iktidarı döneminde zayıflatılan gücünü yeniden kazanma arayışında olan ordunun beklentilerini de eklemek gerekir.[8] Anayasal düzenlemeye tabi olması tartışmalı birtakım kurumların da anayasal güvenceye alınmasının temelinde bu güvensizlik yatmaktadır. MSYK'nın MGK adıyla ve yukarıda özetlenen nitelikleriyle (anayasal güvence, genişleyen görevler, asker üyelerin artırılması, Cumhurbaşkanının başkanlığı) yeniden yapılandırılması da bu yaklaşımın bir ürünüdür.

İkinci Evre: 1971'de yapılan Anayasa değişikliği ile MGK'nın Bakanlar Kurulu ile ilişkisi açısından önem taşıyan iki değişiklik yapılmıştır: Anayasanın 111. maddesinin son fıkrasındaki "yardımcılık etmek üzere" ibaresi çıkarılmış; "Bakanlar Kuruluna bildirir" ibaresinin yerine de "Bakanlar Kuruluna tavsiye eder" ibaresi koyulmuştur. Bu değişiklik her ne kadar, "Milli Güvenlik Kurulunun kuruluş gayesine uygun" bir düzenleme olarak gerekçelendirilmekle birlikte (Öztürk, 1971: 219), MGK'nın Bakanlar Kuruluna yardımcı bir organ olduğunu vurgulayan ibarenin kaldırılması ve nötr bir eylem olan "bildirme" yerine yönlendirme-etkileme amacını içinde taşıyan "tavsiye"nin tercih edilmesi,[9] o dönemde toplumun her alanında ve bu arada başta Anayasa olmak üzere temel hukuk kurallarında hissedilen askeri otoritenin MGK ile Bakanlar Kurulu ilişkisine bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

Üçüncü Evre: MGK'nın bileşimini ve işlevlerini köklü biçimde değiştiren 1982 Anayasası'dır. O tarihe kadar sivil üyelerin çoğunlukta olduğu Kurulda, sivil ve askeri üyelerin sayıları siviller aleyhine eşitlenmiştir. Anayasa, bakan üyelerin belirlenmesini yasa koyucuya bırakmamış, bizzat kendisi belirlemiştir. Buna göre, Cumhurbaşkanının başkanlığında toplanacak kurulun sivil kanadında Başbakan, milli savunma, içişleri, dışişleri bakanları; askeri kanadında ise Genelkurmay Başkanı, kara, deniz ve hava kuvvetleri komutanları ile Jandarma Genel Komutanı bulunmaktadır. Görüldüğü gibi, bir yandan sivil üyelerin sayısı

---

[8] Anayasa hazırlıkları sırasında askeri çevrelerden, Genelkurmay Başkanlığı'nın doğrudan Cumhurbaşkanlığına bağlanması isteminin gelmiş olması, bu çerçevede belirtilebilir. Bu gerçekleştirilmemiştir ama bilindiği gibi o dönemde, Genelkurmay Başkanı Milli Savunma Bakanı yerine Başbakana karşı sorumlu tutulmuştur (Soysal, 1987: 348).

[9] "Görüş bildirme"nin, alışılmış ve yerleşmiş anlamıyla, bağlayıcı gücü olmayan "istişare" ya da "danışma"da bulunmaktan ibaret olduğunu ve genellikle yetkili organ ve makamın isteği üzerine gerçekleştiğini; "tavsiye"nin ise, en azından eşitlerin birbirine verdiği direktif anlamını içerdiğini ve muhatabın serbestliğini az çok kısıtladığını belirten Lütfi Duran'a göre, MGK'nın aldığı "tavsiye kararlarının, hukuki değilse de, siyasi ve moral etkileri bulunduğu(nu)" kabul etmek gerekir. (Duran, 1982: 130). Server Tanilli ise bu değişikliğin MGK'nın "danışmacı" niteliğinde bir değişiklik yaratmadığı görüşündedir (Tanilli, 1981: 503).

azaltılırken, diğer yandan Jandarma Genel Komutanının katılımıyla asker üyelerin sayısı artırılmıştır. Dolayısıyla bu düzenlemeyi bir "askerleştirme" eylemi olarak görmek yanlış olmaz.

Yeni düzenlemeye, Bakanlar Kurulu ile ilişkiler ve görevler açısından bakıldığında, Kurulun bileşiminde görülen radikal dönüşümü bu düzeylerde de görmek mümkündür. Anayasada çizilen genel görev tanımı içinde "tavsiye eder" ibaresi yeniden "bildirir"e dönüşmüştür. Ama Bakanlar Kurulu, "Kurulun, Devletin varlığı ve bağımsızlığı, ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği, toplumun huzur ve güvenliğinin korunması hususunda alınmasını zorunlu gördüğü tedbirlere ait kararlar(ı) öncelikle dikkate al(mak)" zorundadır. Bu hükümdeki, "alınmasını zorunlu gördüğü tedbirlere ait kararlar Bakanlar Kurulunca öncelikle dikkate alınır" ifadesi, MGK'nın, yönlendirme amacı olmakla birlikte karar veren için bağlayıcılığı olmayan tavsiye kararları alan bir kurul olmaktan çıktığının göstergesidir. Herşeyden önce Kurul, birtakım tedbirlerin alınmasını "zorunlu" görebilecektir. İkinci olarak Bakanlar Kurulu siyasa oluşturmada, bu türden kararları "öncelikle", demek ki kendi siyasal tercihlerinden daha önce göz önünde bulunduracak ve siyasasını bu kararlara göre alacaktır. Bir üçüncü ve en önemli unsur, "zorunlu" görülen tedbirler için dayanak oluşturan, "devletin varlığı ve bağımsızlığı", "ülkenin bütünlüğü", "toplumun huzur ve güvenliği" gibi soyut, hayli genel ve aynı ölçüde göreceli anayasal ölçütler nasıl tanımlanacak, sınırları nasıl çizilecektir?

MGK ve MGK Genel Sekreterliği'nin görevlerini ve örgütlenmesini düzenleyen, 2945 sayılı Milli Güvenlik Kurulu ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Kanunu'nda da aynı genelliği ve soyutluğu bulmak mümkündür (Resmi Gazete, 1983). 2945 sayılı yasa "milli güvenlik" kavramını tanımlama ihtiyacı duymuştur. Buna göre, milli güvenlik, "Devletin anayasal düzeninin, millî varlığının, bütünlüğünün, milletlerarası alanda siyasî, sosyal, kültürel ve ekonomik dahil bütün menfaatlerinin ve ahdî hukukunun her türlü dış ve iç tehditlere karşı korunması ve kollanmasını" ifade etmektedir (m. 2). Yasa koyucunun ulusal güvenlik konusunu, sınırlandırılması oldukça güç görünen bu algılaması karşısında, MGK'nın görev alanına girmeyen konu kalmamıştır denilebilir. Nitekim 4. madde, tanımdaki kapsayıcılığa koşut bir biçimde Kurulun görevlerini sıralamıştır. Bu görevlere bakarak MGK'yı, salt ulusal savunma, ulusal güvenlik gibi askeri-teknik boyutu olan, dolayısıyla sivillerin uzmanlık alanı dışında kalan bir alanda siyasa oluşturma sürecinde sivillere teknik ve stratejik bilgi desteği sağlayıcı bir ortam, bir mekanizma olarak kabul etmek güç görünmektedir:

> "Devletin milli güvenlik siyasetini etkileyecek milli güç unsurlarını ve ülkenin siyasi, sosyal, iktisadi, kültürel ve teknolojik durum ve gelişmelerini sürekli takip ederek, değerlendirir, milli hedefler yönünde güçlenmelerini sağlayacak temel esasları tespit eder" (m. 4/c);

"Devletin varlığı, bağımsızlığı, ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği, toplumun huzur ve güvenliğinin korunması hususunda zorunlu gördüğü tedbirleri tespit eder" (m. 4/d);

"Anayasal düzeni koruyucu, milli birlik ve bütünlüğü sağlayıcı, Türk Milletini Atatürkçü düşünce, Atatürk ilke ve inkilâpları doğrultusunda ve milli ülkü ve değerler etrafında birleştirerek milli hedeflere yönlendirici gerekli tedbirleri belirler...." (m. 4/e);

"Olağanüstü hallerle, sıkıyönetim, seferberlik veya savaş hali ilanı için görüş tespit eder" (m. 4/f);

"Devletin milli güvenlik siyasetinin öngördüğü hususlar ve topluma yönelik hizmetler ile topyekûn savunma hizmetlerinin gerektirdiği mali, ekonomik, sosyal, kültürel ve diğer konulara ilişkin tedbir ve ödeneklerin kalkınma plan, program ve yıllık bütçelerde yer almasını sağlamak üzere gerekli esasları tespit eder" (m. 4/h);

"Milli güvenlik kapsamına giren konularda yapılan ve yapılacak milletlerarası andlaşmalar hakkında görüş tespit eder" (m. 4/i).

Yukarıda alıntılanan türdeki yeni görevler MGK'ya toplumsal yaşamın her alanını izleme sorumluluğu ve bir anlamda "rejim bekçiliği" işlevi vermektedir. Uygulamada, MGK'nın, yasanın verdiği izleme yetkisini etkinlikle yerine getirdiği söylenebilir. Basında yer alan MGK etkinlikleri temelinde yapılan bir sınıflandırmaya göre, Kurul gündemindeki konular, milli güvenlik siyasetinden yasama-yürütme işlerine, ekonomiden dış politikaya, kültür-bilim-sanat-eğitim ve öğretimden insan haklarına ve nihayet 29 Ekim kutlamalarına kadar uzanmaktadır (TÜSİAD, 1999: 169-174).

Her ne kadar 2945 sayılı yasada Kurulun aldığı kararların yürütme için bağlayıcı olduğuna ilişkin açık bir hüküm bulunmamakla birlikte, Kurul kararlarının Bakanlar Kurulunda görüşülmesini düzenleyen ve "Milli Güvenlik Kurulu kararları, Başbakan tarafından Bakanlar Kurulu gündemine öncelikle alınmak suretiyle görüşülür ve gerekli kararlar alınır" hükmünü içeren 8. maddesindeki iki vurgu anlamlıdır. İlk olarak yasa koyucu, Bakanlar Kurulu gündeminde MGK kararlarının görüşülmesine öncelik verilme zorunluluğu getirerek, MGK'ya Bakanlar Kurulunun gündemine dolaylı biçimde müdahale etme yetkisi tanımaktadır. İkinci olarak, aynı maddede "... (Bakanlar Kurulunca) gerekli kararlar alınır" biçiminde, Bakanlar Kuruluna açıkça yetki veren bir vurgunun yapılmamış olması, "gerekli kararlar" ifadesinin içeriğini muğlaklaştırmaktadır. Acaba "gerekli kararlar"dan amaçlanan, Kurul kararlarının gerektirdiği kararlar mı, yoksa Bakanlar Kurulunun Kurul kararları üzerine yapacağı değerlendirmeden sonra uygun göreceği kararlar mıdır?

2945 sayılı yasanın önemli bir özelliği, temel işlevi MGK'nın sekreterya hizmetlerini yürütmek olan MGK Genel Sekreterliği'ni, Kurulun genişleyen görevlerine koşut olarak görev, yetki ve örgütlenme açısından güçlendirmesidir.

Aslında güçlenen Milli Güvenlik Kurulu'dur. Belli aralıklarla toplanan Kurul, sürekliliği olan, güçlü, organize ve görkemli bir binaya sahip bir alt örgütlenmeyle "kurum" niteliğine kavuşmuştur. Genel bütçeye dahil edilen Genel Sekreterliğin gizli hizmet giderleri için ayrıca ödenek konulacaktır. Genel Sekreterliğe verilen görevler arasında, MGK'nın görevleriyle ilgili her türlü çalışma, araştırma, inceleme ve değerlendirme yaparak, bunların sonuçlarını teklifleriyle birlikte yürütme organlarına ve MGK'ya bildirmek; MGK kararlarının hazırlanmasında ve bu kararlara ilişkin Bakanlar Kurulu kararlarının uygulanmasında, bakanlıklar ve diğer kuruluşlarla ortak çalışmalar yapmak ve uygulamaları izleyip denetleyerek, düzenleyici, yönlendirici ve koordine edici işbirliğinde bulunmak;[10] milli güvenlik siyasetinin öngördüğü tedbirlerin alınması ve hizmetlerin yürütülmesi ile topluma yönelik hizmetler ve topyekûn sivil savunma hizmetlerinin gerektirdiği mali, ekonomik, sosyal ve diğer önlemlerin kalkınma plan ve programlarında yer alması, bunlar için bütçede ödenek ayrılması konularında DPT ile işbirliği ve eşgüdümde bulunmak, yer almaktadır.

Genel Sekreterlik, sekreterya işlevini çok aşan yeni görev ve yetkilerle, yaptığı araştırma ve incelemelerle Kurul kararlarının bilgi altyapısını oluşturan ve alınan kararların yaşama geçirilmesini izleyen, denetleyen ve yönlendiren güçlü bir kurumdur ve gücünü de salt bu görevlerden almamaktadır. MGK Genel Sekreterliği, Başbakana bağlı olmakla birlikte, kendisine verilen görevlerin yerine getirilmesinde, izlenmesinde, denetlenmesinde, yönlendirilmesinde ve eşgüdümlenmesinde, "verilen direktifler çerçevesinde" Cumhurbaşkanı, Başbakan ve MGK adına yetkilidir. Kamu kurum ve kuruluşları ile diğer kuruluşlar için bunun anlamı, MGK Genel Sekreterinin bir isteğinin, Cumhurbaşkanının, Başbakanın talimatı gücünde olduğudur.

2945 sayılı yasa ile MGK Genel Sekreterinin üst düzey asker olması zorunluluğu getirilmiştir. Genel Sekreter, orgeneral ya da oramiral rütbesindeki silahlı kuvvetler personeli arasından, Genelkurmay Başkanının inhası, Başbakanın teklifi üzerine Bakanlar Kurulu kararı ile atanacaktır. Genel sekreterlerin 1942'den günümüze kadar asker kişiler arasından atanmış olması (MGK Genel Sekreterliği, 1993) karşısında bu düzenlemenin, fiili durumu yasallaştırmak ve bir de rütbeyi en üst düzeyle sınırlı tutmak amacını taşıdığı söylenebilir. Yasa, Genel Sekreterliğin örgütlenmesi üzerine de bir "gizlilik perdesi" çekmiştir. Genel Sekreterlik, kadrolu, sözleşmeli, silahlı kuvvetlerden görevlendirilecek ve kamu kurum ve kuruluşlarından görevlendirilecek personel olmak üzere dört tür personel istihdam edecektir. Ancak, Genel Sekreterliğin kadroları gizli olup,

[10] MGK'nın Aralık 1999'da yapılan toplantısında alınan karar uyarınca birçok devlet kuruluşunun katkısıyla hazırlanan ve terörün ardından Güneydoğu Anadolu Bölgesinin ekonomik, toplumsal ve yönetsel açıdan güçlendirilmesini amaçlayan 107 önlem önerisini içeren "Güneydoğu Eylem Planı"nın Başbakanlık, DPT ve MGK Genel Sekreterliği'nce yaşama geçirilecek olması, Genel Sekreterliğin bu görevine bir örnek oluşturmaktadır. Bkz. (Cumhuriyet, 2000: 9; Hürriyet, 2000: 24; Milliyet, 2000: 16).

personelin atama kararnameleri Resmi Gazete'de yayımlanmayacaktır. Memur kadrolarının ihdası ve kaldırılmasına ilişkin genel süreçten muaf tutulan Genel Sekreterlik kadroları, Genel Sekreterin teklifi ve Başbakanın onayı ile ihdas edilecek veya kaldırılacaktır. Genel Sekreterlikçe hazırlanan ve MGK'da görüşülmesinin ardından Bakanlar Kurulunca onaylanan, 2945 sayılı yasanın uygulanmasına ilişkin yönetmelik de, "gizli" gizlilik dereceli olarak hazırlanacaktır.

MGK Genel Sekreterliği'nin görev ve yetkileri 2945 sayılı yasada sayılanlarla sınırlı değildir. "Krizle ilgili hususları çözümlemek ve krizi sona erdirmek üzere" 1997 yılında, MGK Genel Sekreterliği bünyesinde kurulan Başbakanlık Kriz Yönetim Merkezinin (KYM) yönetimi de MGK Genel Sekreterinin sorumluluğuna bırakılmıştır. Başbakanlık Kriz Merkezi Yönetmeliğine göre (Resmi Gazete, 1997), MGK Genel Sekreteri, "kriz yönetim faaliyetlerini Başbakan (veya krizden sorumlu Devlet Bakanı) adına koordine etmekten" ve Merkezin devamlı etkin halde tutulmasından, sistem içerisinde yer alan birimlerin bilgilendirilmesinden sorumludur.[11] Bu düzenleme, yürütme organının "danışman" bir kurulunun sekreterya hizmetlerini görmek üzere kurulan MGK Genel Sekreterliği'nin, giderek kendisinin bir "yürütme birimi"ne dönüştürülmesinin önemli bir göstergesidir.

Diğer yandan, Genel Sekreter, KYM'de çalışacak personelin belirlenmesinde de söz sahibidir. KYM'de sürekli olarak çalışacak sekreteryanın çekirdek kadrosu ve personeli, Genel Sekreterin teklifi ve Başbakanın onayı ile ihdas edilmekte ve görevlendirilmektedir. Kriz ile ilgili sorunların çözüme kavuşturulacağı en üst kurul olan ve üye sayısı, krizin türüne göre 9 ila 16 arasında değişen (Genelkurmay Başkanı ve MGK Genel Sekreteri dışında tümüyle bakanlardan oluşan) Kriz Koordinasyon Kurulu'nun, Başbakan ve İçişleri Bakanı dışındaki sürekli tek üyesi ise, "koordinatör" sıfatıyla MGK Genel Sekreteridir.

Yeni Bir Evre mi? Türk kamu yönetiminde, Bakanlar Kurulunun yardımcı bir organı olarak uzun bir geçmişi olan MGK, işlevleri, siyasi iktidarlar üzerindeki etkisi ve bileşimi açısından kamuoyunda tartışılan bir kurul olmuştur. Ancak bu tartışmalar kimi dönemlerde yoğunluk kazanmıştır. Bunun örneklerinden biri 1970'li yıllarda, MGK'nın 28 Mart 1970 tarihinde aldığı kararların kamuoyuna açıklanmasının ardından yaşanmıştır.

MGK'nın, Başbakan tarafından kamuoyuna açıklanan ve üniversitelerde yaşanan gerginliği, "üniversite özerkliği sınırlarını aşmış, öğrenim hürriyetini zedeler, vatandaşı tedirgin eder" bulduğunu ve devletin bütün olanakları ile bu gibi hareketlerin karşısında ve "her türlü kanunsuzlukları, mal ve can emniyeti ile

[11] Başbakanlık Kriz Merkezi Yönetmeliğinin, anayasaya ve yasalara aykırı olduğunu öne sürerek iptali istemiyle idari yargıya başvuran İstanbul Barosunun iptal gerekçelerinden biri de, Anayasanın 118. maddesinde yer alan "Milli Güvenlik Kurulu teşkilat ve görevleri kanunla düzenlenir" hükmü uyarınca, MGK Genel Sekreterine kanunla verilmesi gereken yetki ve görevin yönetmelikle verilmiş olmasının mevzuata aykırı olduğu yönündedir (Cumhuriyet Dergi, 1999: 5).

Milli Güvenliğe, rejime yönelecek her türlü taşkınlıkları önleyecek güçte" olduğunu belirten ve yurttaşlara devlete, demokratik rejime güvenmelerini tavsiye eden bildirisi (Milliyet, 1970: 1, 7) kamuoyunda tepkiyle karşılanmıştır. Üniversitelerden gelen tepkiler, MGK'nın "bir iç danışmanlık ve uzmanlık işi gör(düğünden) ... kamuoyu önünde kamuoyu yaratma veya kamuoyunu eleştirme ve yönetme merkezi" olmadığı (Savcı, 1970; 2); görevi anayasada belirlenmiş olan Kurulun, kendi başına bir yürütme işlemine giriştiği ve birçok "saptama", "hüküm verme", "devlet olarak konuşma", "siyasi rejim üzerinde takdir" gibi açıklamalar yanında "ayrıca vatandaşlara belli bir davranış tavsiyesinde de" bulunduğu (Esen, 1970: 2); Kurulun "demokratik rejimin bütün müesseselerini anarşi hareketlerine karşı göreve çağırmakla adeta kendini tüm devlet organlarının üstünde ve düzenin koruyucusu rolünde..." gördüğü, oysa "herhangi bir karar almağa, bunu açıklamağa, Bakanlar Kurulundan başka makam ve kişilere hitap etmeğe yetkisi" olmadığı (Duran, 1970: 2) biçiminde özetlenebilir. Bu dönemde, Kurulun görüşlerinin doğrudan Bakanlar Kuruluna bildirilmesi yerine ilk kez kamuoyuna açıklanmış olmasının temel eleştiri noktalarından biri olduğu görülmektedir. MGK bildirilerinin neredeyse Bakanlar Kurulu kararlarından daha fazla bir ilgiyle izlendiği günümüzde, bu nokta, MGK tartışmalarının zaman içinde nereden nereye geldiğini göstermesi açısından ilginçtir.

MGK üzerine yapılan tartışmalar son yıllarda yeniden alevlenmiştir. Bunda başlıca iki olgu etkendir: Kurulun 28 Şubat 1997 tarihinde aldığı kararlardan[12] sonraki gelişmeler ve Türkiye'nin Avrupa Birliği (AB) ile ilişkilerinin yeni bir döneme girmesi.

MGK, RP+DYP koalisyon iktidarı döneminde, 28 Şubat 1997 tarihli toplantısında, irticai faaliyetlerle mücadele konusunda birtakım kararlar almıştır. Bu kararların uygulamaya geçirilmesi konusunda askeri üyelerin ısrarlı tutumu ile Bakanlar Kurulunun gevşek tutumu arasında doğan gerilim, yeni bir askeri darbe söylentilerini gündeme getirmiş ve sonuçta bu gerilim Cumhurbaşkanının inisiyatif kullanması sonucunda siyasi iktidarın el değiştirmesiyle son bulmuştur. Nitekim yeni siyasi iktidarın ilk işi, MGK kararları arasında yer alan, zorunlu temel eğitimin beş yıldan sekiz yıla çıkarılmasına ilişkin yasayı ivedilikle çıkarmak olmuştur.

Yansımaları günümüze kadar süren ve çeşitli boyutlarda ayrı birer inceleme alanı oluşturan 28 Şubat sürecinin konumuz açısından doğurduğu sonuç, "Türkiye'yi kim yönetiyor", "siviller mi askerler mi", "halkın oyuyla oluşmuş parlamento ve yürütme organı mı, yoksa atanmış askeri bürokrasi mi" sorularını gündeme getirmesi ve bu çerçevede MGK'nın yürütme organı ile olan ilişkisinin sorgulanmasıdır.

---

[12] 28 Şubat 1997 tarihli toplantının ardından, MGK Genel Sekreterliği'nden yapılan resmi açıklamanın tam metni ile toplantıda kabul edilen, rejim aleyhtarı irticai faaliyetlere karşı alınması gereken önlemler için bkz. (Çiçek, 1999: 26-31).

MGK üzerine yapılan tartışmalarda dikkat çeken birkaç boyut vardır. Bunlardan ilki, siyasi iktidarlardan MGK'ya yönelik doğrudan eleştiri gelmemesi ve yirmi yıla yakın bir sürede MGK'ya ilişkin gerek anayasal gerek yasal hükümlerin değiştirilmesinin gündeme getirilmemiş olmasıdır. Demek ki, siyasi iktidarlar ile MGK arasında bir uyumdan söz edilebilir. İkincisi, tartışmaların genelde Kurulun asker üyelerini hedef alması, siyasi üyelerin eleştiri konusu yapılmamasıdır. Bir başka söyleyişle, silahlı kuvvetlerin temsilcileri nezdinde ordunun müdahaleciliği eleştirilirken, müdahaleye uğrayan siyasi iktidarların sorumluluğunun ve bu oluşumdaki rolünün yeterince tartışılmamasıdır.[13] Üçüncüsü, MGK'nın siyasi iktidarlar üzerindeki etkisine karşı gösterilen duyarlılığın, tepkinin, iktidarların politikalarında ve kararlarında etkili olan diğer kaynaklara aynı ölçüde yöneltilmemesi ve iktidarların bu kaynakların etkisine açık olmasının "yönetimin demokratikleşmesi" çerçevesinde ele alınmamasıdır. Bu bağlamda, yürütme organının, çıkardığı vergi yasasını uygulamaya koymadan geri çekmesinde sermaye çevrelerinin ya da yıllık bütçenin hazırlanmasında IMF'nin rolünün, özelleştirilecek bir KİT'in ihale komisyonunda Dünya Bankası uzmanın yer almasının, yürütmenin iktidar alanına müdahale olarak görülmemesidir. Ordunun MGK aracılığı ile siyasal yaşam üzerindeki etkilerini, Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğinin önünde bir engel olarak gören AB'nin, siyasi iktidarların temel politikalarına yön veren IMF ve Dünya Bankası'nın rolünü sakıncalı görmek bir yana, uygulanan politikaların söz konusu kuruluşların programlarına uygun olarak yapılmasını şart koşması da, bu çerçevede belirtilebilir.[14]

Yukarıda belirtildiği gibi, MGK'nın işleyişi, AB tarafından, Türkiye'nin Birliğe tam üyelik sürecinin önünde bir engel olarak görülmektedir. Örneğin, Birliğe aday ülkelerdeki gelişmeleri, tam üyelik koşullarını içeren Kopenhag kriteleri[15] çerçevesinde değerlendiren Avrupa Komisyonu'nun 13 Ekim 1999 tarihli raporunda, askerlerin, MGK aracılığı ile siyasal yaşamın birçok alanında önemli etkiye sahip olduğu ve MGK'nın politikada temel bir rol oynamaya devam ettiği belirtilmektedir (http://europe.eu.int, 2000). Katılım Ortaklığı Belgesinde ise, MGK'nın anayasal rolünün, "AB üyesi devletlerin uygulamaları doğrultusunda", hükümetin bir danışma organı olarak uyumlaştırılması, orta erimde gerçekleştirilecek siyasi kriterler arasında yer almaktadır. Öte yandan, Eric Rouleau[16] imzalı, "Türk Askerlerinin Şu Katlanılması Güç İktidarı" başlıklı bir makalede, askerlerin, AB normlarına pek uymayan bir siyasal sistem üzerinde

[13] Konuya siyasi iktidarların sorumluluğu açısından da yaklaşan değerlendirmeler için bkz. (Cizre, 1999: 57-79; Berkan, 2000: 3; Kışlalı, 2000: 7; Radikal, 2000: 6).

[14] Katılım Ortaklığı Belgesinin "ekonomik kriterleri" arasında, "IMF ve Dünya Bankası ile mutabakata varılan enflasyon ile mücadele ve yapısal reform programının uygulanmasının temin edilmesi" de vardır.

[15] Birliğe aday ülkeler için üyelik koşullarını içeren bu kriterler, a) demokrasiyi, hukukun egemenliğini, insan haklarını güvenceye alan kurumların varlığı ve azınlıklara saygı gösterilmesi ve onların korunması; b) işlevsel, rekabete ve pazar güçlerine dayalı bir pazar ekonomisinin varlığı; c) Birliğin muktesabatına uyum sağlayabilme yeteneği olarak özetlenebilir. http://www.europe.eu.int (2000).

[16] Gazeteci Rouleau, bir dönem Fransa'nın Ankara büyükelçisi olarak görev yapmıştır.

etkilerini bütün ağırlıklarıyla duyurmayı sürdürdükleri görüşü savunulmakta ve MGK'nın Şubat 1997 toplantısının "sanal" bir askeri darbe olarak nitelendirildiği görüşüne yer verilerek, "Genelkurmayın yirmi *'tavsiyesi'*, İslamcı Necmettin Erbakan'ın başkanlık ettiği koalisyon hükümetini ortadan kaldırmaya yetmiştir" sonucuna varılmaktadır. Yazara göre, "kimi zaman 'gölge hükümet' adı da verilen" MGK'nın ulusal güvenlik konularında hükümete sunduğu görüşler, uygulamada kesin olarak emirdir[17] (Rouleau, 2000: 8-9).

MGK üzerine tartışmalar doğal olarak Kurulun geleceğine ilişkin önerileri de beraberinde getirmektedir. Önerilerde ön plana çıkan, sivil üyeleri artırmanın yanı sıra Kurulun görevlerini daha dar kapsamda ve "danışma"cı niteliğini vurgular biçimde yeniden tanımlamaktır. Öneriler arasında, MGK'nın kaldırılarak, dışişleri ve milli savunma bakanları ile Genelkurmay Başkanı ve MİT Müsteşarından oluşan ve ülkenin dış güvenliği konusunda Başbakana bilgi veren yeni bir kurul oluşturulması (Kardaş, 2000: 20); Anayasanın 118. maddesinin ve 2945 sayılı yasanın kaldırılarak TSK'nın savunma alanındaki görevlerinin ve hükümetle işbirliğinin, 1960 öncesinde olduğu gibi yasayla kurulacak "*Milli Savunma Yüksek Kurulu*" eliyle ya da benzeri bir kuruluşla sağlanması (TÜSİAD, 1997: 85); Kurulun anayasal kimliğinin korunması ama anayasal hükümler açısından 1961 Anayasası'ndaki düzenlemelere geri dönülmesi (TOBB, 2000: 89) bulunmaktadır. Bu önerilerin yanı sıra, MGK'nın olduğu gibi kalması gerektiğini savunan görüşler de vardır. Sorunun çözümünü MGK'nın kaldırılmasında değil, "politikacıların akıllarını başlarına almaları(nda)" gören bir parlamentere göre, "Silahlı Kuvvetlerin zaman zaman sesini yükseltmesinin tek sebebi, siyasetçilerin anayasadan doğan görevlerini yerine getirmemesidir" (Milliyet, 2000a: 22).

SONUÇ

1961 Anayasasının bir ürünü olan ve 1982 Anayasası ile güçlendirilen MGK'nın önümüzdeki dönemde, özellikle AB'den gelen baskıların zorlamasıyla bir yeniden yapılanmaya tabi tutulması olası görünmektedir. Bu gerçekleşecek olursa, kurumsal tarihinde askeri darbe ya da müdahalelerin belirleyici olduğu MGK'nın ilk kez olağan koşullarda bir düzenlemeye konu edilmesi açısından önem taşıyacaktır. Ancak, tek başına bu özellik, Türkiye'nin gereksinmelerine uygun yeni bir yapılanma üretmesi ya da MGK'ya ilişkin tartışmaları

[17] Bu makalede savunulan görüşler, Genelkurmay Başkanlığı'nca yanıtlanmıştır. Genelkurmay Başkanlığı Halkla İlişkiler Daire Başkanınca gazeteye gönderilen açıklamada özetle, Anayasanın 117. maddesi uyarınca TSK'nın Başbakanın ve Bakanlar Kurulunun siyasi denetimi altında olduğunun açık olduğu belirtilerek; "Türkiye'de TSK'nın anayasa tarafından, hiçbir demokratik ulusun kabul edemeyeceği ölçüde geniş bir özerkliğe sahip olduğunu ileri sürmek, Türkiye'nin gerçeklerini bilmemek ya da bütün ülkelerin birbirinin eşi anayasalara sahip olmasını istemek demektir" görüşüne yer verilmektedir. Açıklamada, MGK kararlarının hükümete "teklif" ve "tavsiye" niteliğinde olduğu belirtilerek, Kurulun, "devletin bütün kurumları arasında somut ve doğrudan bir iletişim, birbirlerini karşılıklı tanıma ve bir danışma olanağı yaratan önemli bir organ" olduğu vurgulanmaktadır (Le Monde Diplomatique, 2000: 2).

sonlandırması için yeterli midir? Uygun çözümlere ulaşmak ancak sorunun ve sorun kaynaklarının doğru saptanmasıyla olanaklıdır. Bu bağlamda MGK'nın geleceğine yön verme konusunda olası arayışlar sırasında, üzerinde düşünülmesi gereken kimi noktalar şöyle belirtilebilir:

1) Ulusal güvenlik konusunda siyasa oluşturmada Bakanlar Kurulunun bir danışma organına, karar alıcılarla konunun uzmanlarını bir araya getirecek bir platforma gereksinmesi vardır. Zaten bu tür bir danışma organına gereksinme olduğu yadsınmamaktadır. Sorun, MGK'nın Anayasada öngörüldüğü gibi, siyasi iktidarlara öneriler getiren, görüşleriyle yardımcı olan bir organ ya da askeri bürokrasinin bizzat iktidarı paylaştığı ve onun nasıl ve hangi yönde kullanılacağına katıldığı bir iktidar alanı olup olmadığı noktasındadır. MGK, tanımı gereği yürütme organının üstünde yer almayan, bizzat yürütme organının kendisine yardımcı olmak üzere oluşturulmuş karma bir kuruldur. Devletin en üst düzeyde temsilcisi olan Cumhurbaşkanının başkanlığında, askeri üyelerin yanı sıra Başbakan ve üç bakanın katılımıyla toplanan MGK'nın aldığı kararları tümüyle askeri üyelere mal etmek en azından biçimsel olarak mümkün değildir. Ancak önemli olan, "görüş" niteliğini taşıyan bu kararların Bakanlar Kuruluna bildirilmesinden sonraki süreçtir. Bakanlar Kurulunun bu kararlarla kendisini ne denli bağlı gördüğüdür. Doğal olarak, Bakanlar Kurulunun bu kararları uygulamamasının hukuksal bir yaptırımı söz konusu değildir. Ancak, "zor kullanma" gücünü elinde bulunduran silahlı kuvvetler geçmişte bu gücü "eylemli yaptırım"a dönüştürebilmiştir. Her ne kadar Türkiye'de artık sorunları "demokratik yollarla çözme, aşma" bilinci ve beklentisi yerleşmiş görünmekle birlikte, geçmişin izleri tümüyle de silinmiş değildir.

Diğer yandan, her MGK toplantısında, bir önceki toplantı kararlarının uygulama durumunun değerlendiriliyor olması, yürütme organı üzerinde en azından moral düzeyde bir baskı yaratmaktadır. MGK'nın askeri kanadının, 28 Şubat kararlarının uygulanmasını yakın izlemeye aldığı ve her toplantıda, yapılanların ve yapılmayanların bir tür dökümünün yapıldığı, başbakan yardımcısı tarafından ifade edilmiştir.[18] Öte yandan, 28 Şubat toplantısında alınan kararları uygulama niyeti göstermeyen RP+DYP koalisyon iktidarının iktidardan uzaklaştırılmış olması, bu etkinin fiili gücünü göstermesi açısından anlamlıdır. Ayrıca, Ağustos 2000'de gündemde olan, irticai ve bölücü faaliyetlere karışan kamu görevlilerinin görevlerine son verilmesine ilişkin kanun hükmünde kararname konusunda Genelkurmay Başkanının, söz konusu KHK tasarısının 28 Şubat kararları arasında yer aldığı ve yeni yasama döneminde bu yasanın mutlaka çıka-

[18] Başbakan Yardımcısı Mesut Yılmaz'ın, partisinin Başkanlık Divanı toplantısında yaptığı konuşmadan: "Memurlarla ilgili düzenlemeler ve irticayla mücadele yasaları TBMM'den mutlaka çıkacak. Askerlerin bu konudaki hassasiyeti doğal. Sivil inisiyatif üzerine düşeni yaparsa askerler de müdahale etmez. Her MGK toplantısında, bürokratlar çıkınca, irticayla mücadelede yapılanlar ve yapılmayanlar önümüze konuyor. Bunun listesi tutuluyor. Askerler takip ediyorlar. Çok planlı çalışıyorlar. Komutanlar değişse bile arkasından gelen bunları bize soruyor. 28 Şubat kararlarını takip etmeyi sürdürüyorlar." (Radikal, 2000a: 6).

rılması gerektiği yönündeki açıklaması,[19] ordunun MGK kararlarını algılama biçimini ve bu çerçevede yürütme organının "görüş" ya da "tavsiye" niteliğindeki kararlardan ne ölçüde bağımsız davranabildiğini göstermesi açısından önemlidir. Demek ki, MGK kararları uygulamada, Bakanlar Kurulu için "görüş" ya da "tavsiye" boyutlarını aşarak anlam değişikliğine uğrayabilmektedir.

2) Bu fiili durum bir sorun, "danışma organının bir karar organına" dönüşmesi, dolayısıyla bir "görev-işlev kayması" ya da "yetki tecavüzü" olarak görüldüğüne göre, yapılması gereken, sorunun nedenlerine, kaynağına inmektir. Yukarıda değinildiği gibi, MGK yalnızca askeri üyelerden oluşan bir kurul değildir. Cumhurbaşkanın başkanlık ettiği, Genelkurmay Başkanın "sorumlu" olduğu Başbakanın ve bakanların bulunduğu bir platformda sayısal eşitlik ya da dengesizlik tartışmaları da çok anlamlı değildir. Ama en azından Kurulun bu yapısı bizi, MGK'dan çıkan kararların sorumluluğunun, tüm üyelerce paylaşılması gerektiği sonucuna götürmektedir. Bu noktada, RP+DYP iktidarında olduğu gibi, siyasi iktidar temsilcilerinin, karar aşamasında gösteremedikleri direnci ya da muhalefeti ancak kararların uygulamaya geçirilmesi aşamasında göstermeye çalışmaları dikkate değerdir. Öte yandan, Kurul kararlarını uygulama yetkisinin nihai olarak Bakanlar Kurulunda olduğu düşünüldüğünde, MGK'ya ilişkin tartışmaların Bakanlar Kurulunun tavrını da içermesi gerektiği açıktır. Bu arada kamuoyunun sorumluluğu da unutulmamalıdır. Çünkü, siyasal, ekonomik ve toplumsal sorunları demokratik kural ve kurumları işleterek aşma arayışı yerine orduya davetiye çıkaran yaklaşımlar sıklıkla olmasa da ülke gündemine getirilmektedir.[20]

Sorun, Kuruldaki sivil-asker üye sayısı sorunu olmadığına göre çözüm de sivil üyelerin sayısını arttırmak değildir. Kuşkusuz AB'ye tam üyelik hedefi için, Anayasa değişikliğine gidilerek MGK'daki sivil üyelerin sayısının artırılması olanaklıdır ve görünen odur ki bu değişiklik yapılacaktır.[21] Ancak, bu düzenlemenin AB'yi tatmin etmesi ve MGK üzerindeki tartışmaları da tümüyle sona erdirmesi zor görünmektedir. Çünkü AB'nin muhalefeti, Kurulun bileşiminden daha çok, Kurul aracılığı ile askerlerin siyasi iktidar üzerindeki etkisine yönelmiş durumdadır. Kaldı ki, MGK bağlamında asıl üzerinde durulması gereken

---

[19] Genelkurmay Başkanının konuya ilişkin açıklaması şöyledir: "Bu konu artık prestij meselesi haline geldi. Ekimde bu yasa mutlaka çıkarılmalıdır. Siyasi partiler bu konuda da 8 yıllık kesintisiz eğitimde olduğu gibi grup kararı almalıdır. Alırlarsa çok rahatlıkla yasalaşır. Aksi halde sonu 5 artı 5 düzenlemesi gibi olur. Yasanın çıkarılmasından çok uygulama önemlidir. Siyasi partiler, bu konuda samimi olmalıdır." (Cumhuriyet, 2000a: 19).

[20] Bu yaklaşımın son örneği, "Türkiye'nin kötü yönlendirildiğini, ekonominin de kötüye gittiğini" öne sürerek, MGK'yı yeni bir kabine oluşturma konusunda göreve çağıran İstanbul Ticaret Odası Başkanının açıklamasıdır (Milliyet, 2000b: 9).

[21] Makalenin yayına hazırlandığı günlerde, AB Genel Sekreterliği'nce hazırlanarak koalisyon liderlerinin görüşüne sunulan "Ulusal Program"da MGK'ya ilişkin yapılanma seçeneklerine yer verildiği basından öğrenilmiştir.

nokta, AB'nin "ne istediği"nden daha çok, bu isteğin Türkiye'nin gereksinmelerine uygun olup olmadığıdır.

3) O halde, MGK'nın ülke yönetimi üzerindeki rolü, yönetimin sivilleştirilmesi ya da demokratikleştirilmesi vb. güncel tartışmaların sağlıklı bir zemin üzerine inşa edilmesi ve sonuçta da sağlıklı sonuçlar üretilmesi için öncelikle yapılması gereken, tartışmanın odak noktasını ve eleştirileri askerlerden önce sivillere, siyasi iktidarlara, yasama organına doğru kaydırmakta ve bu kesimlerin ülke yönetiminde ne ölçüde sorumlu, duyarlı davranabildiklerini irdelemekte yarar vardır. Çünkü ülkede olağan koşullarda, yasama, yürütme ve genel yargı yetkisini kullanan sivillerdir. Bu çerçevede, ülkede yaşanmış olan askeri müdahalelerde, bu yetkilerin kullanılış biçimlerinin rolünün kapsamlı bir biçimde analiz edilmesine gereksinme vardır. Bu arada, kamuoyunun, özellikle siyasi iktidarlar üzerinde etkileme gücüne sahip kesimlerin sorumluluğu da ihmal edilmemelidir. İkinci aşamada, benzer irdeleme, bu yetkiyi olağanüstü koşullarda doğrudan ya da güdümlü olarak kullanan askeri yönetimler için de yapılmalıdır. Bu değerlendirmenin sonucu, hem MGK ile siyasi iktidar ilişkilerinin hukuksal ve pratik çerçevesi için bir referans oluşturacak hem de Türkiye'nin AB ile ilişkilerinde MGK bağlamındaki tavrını belirleyecektir. Aksi halde, yapılan biçimsel düzenlemelerin pratiği belirleme olanağı zayıf kalacak; MGK'nın yarattığı boşluğu başka güçler dolduracaktır.

KAYNAKÇA

Abe, Hitoshi, vd. (1990), *The Government and Politics of Japan*, (Translated by James W. White), University of Tokyo Press, Japan.

Akgüner, Tayfun (1983), *1961 Anayasasına Göre Milli Güvenlik Kavramı ve Milli Güvenlik Kurulu*, İÜ SBF Yayın No: 12, İstanbul.

Armağan, Servet (1978), *1961 Anayasası ve Bakanlar Kurulu*, İÜ Hukuk Fakültesi Yayın No: 551, İstanbul.

Başbakanlık (1968), *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası*, Ankara.

Berkan, İsmet (2000), "AB yolunda esas sorun", *Radikal*, 10 Ekim 2000.

Bölügiray, Nevzat (1999), *28 Şubat Süreci*, (-I- Süreç), Tekin Yayınevi, İstanbul.

Cizre, Ümit (1999), "Türk Ordusunun Siyasî Özerkliği", *Muktedirlerin Siyaseti, Merkez Sağ-Ordu-İslâmcılık* içinde, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 57-79.

Cumhuriyet (2000), 14 Eylül 2000.

Cumhuriyet (2000a), 31 Ağustos 2000.

Cumhuriyet Dergi (1999), 5 Eylül 1999.

Çiçek, Hikmet (1999), (Yay.haz.), *İrticaya Karşı Genelkurmay Belgeleri*, Kaynak Yayınları, İstanbul.

Duran, Lütfi (1970), "Milli Güvenlik Kurulunun Bildirisi", *Cumhuriyet*, 8 Nisan 1970.

Duran, Lütfi (1982), *İdare Hukuku Ders Notları*, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayın No: 648, İstanbul.

Esen, Bülent Nuri (1970), "Büyük Hastalık", *Cumhuriyet*, 6 Nisan 1970.

Hürriyet (2000), 14 Eylül 2000.

Kardaş, Ümit (2000), "MGK tartışılmalı", *Milliyet*, 8 Ağustos 2000.

Kışlalı, Mehmet Ali (2000), "Siyasetçiyi ilgilendirmeyen konular", *Radikal*, 10 Ekim 2000.

Le Monde Diplomatique (2000), No: 561, Décembre 2000.

Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği (1993), *24 Nisan 1933'den 1993'e 60 Yıl*, Özel Yayın, y.y.

Milliyet (1970), 29 Mart 1970.

Milliyet (2000), 14 Eylül 2000.

Milliyet (2000a), 14 Aralık 2000.

Milliyet (2000b), 19 Aralık 2000.

Özdemir, Hikmet (1989), *Rejim ve Asker*, Afa Yayıncılık, İstanbul.

Özdemir, Hikmet (1995), "Milli Güvenlik Kurulu", *Cumhuriyet Dönemi Türk Ansiklopedisi*, Cilt 11, İletişim Yayınları, İstanbul.

Öztürk, Kâzım (1966), *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası*, Cilt III, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.

Öztürk, Kâzım (1971), *Son Değişiklikleriyle Gerekçeli Anayasa-Karşılaştırmalı Gerekçeler ve İlgili Mevzuat*, Bilgi Yayınevi, Ankara.

Radikal (2000), 18 Aralık 2000.

Radikal (2000a), 9 Eylül 2000.

Resmi Gazete (1949), 03.06.1949/7223.

Resmi Gazete (1962), 19.12.1962/11286.

Resmi Gazete (1983), 11.11.1983/18218.

Resmi Gazete (1997), 09.01.1997/22872.

Rouleau, Eric (2000), "Ce pouvoir si pesant des militaires turcs", *Le Monde Diplomatique*, No. 558, Septembre 2000.

Savcı, Bahri (1970), "Milli Güvenlik Kurulunun Açıklaması", *Cumhuriyet*, 3 Nisan 1970.

Soysal, Mümtaz (1987), *100 Soruda Anayasanın Anlamı*, 7. Baskı, Gerçek Yayınevi, İstanbul.

Tanilli, Server (1981), *Devlet ve Demokrasi-Anayasa Hukukuna Giriş*, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayın No: 637, İstanbul.

Tezkan, Yılmaz (2000), *Siyaset, Strateji ve Millî Güvenlik*, Ülke Kitapları, İstanbul.

TOBB (2000), *Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Önerisi-Anayasa 2000*, Ankara.

Tunaya, Tarık Zafer (1970), "Milli Güvenlik Kurulu ve Gerçekler", *Milliyet*, 4 Nisan 1970.

TÜSİAD (1997), *Türkiye'de Demokratikleşme Perspektifleri*, İstanbul.

TÜSİAD (1999), *Türkiye'de Demokratik Standartların Yükseltilmesi*, İstanbul.

http://europe.eu.int/comm/enlargement/turkey/rep_10_99/b11.htm (11.09.2000).

http://www.europe.eu.int/comm/enlargement/intro/criteria.htm (11.09.2000).

http://www.kantei.go.jp/foreign/constitution_and_government/frame_all_03.html (30.08.2000).

http://www.netiran.com/Htdocs/StateStructure/000000SSG07.html (02.09.2000).

http://www.parlamento.pt/leis/constituicao_ingles/crp_uk.htm#part_2 (01.09.2000).

http://www.presidenciarepublica.pt/presidente/papel/conselho_defasa.html (02.09. 2000).

http://www.whitehouse.gov/WH/EOP/NSC/html/nsahome.html (31.08.2000).